

KİTAP TANITIMI

Aklın Hazzı İbn Kemmûne'de Bilgi Teorisi, Ömer Mahir Alper, Ayışığıkitapları, İstanbul 2004 ISBN 975-6336-03-X, ss. 197.

HÜLYA ALPER
YRD. DOÇ. DR., MARMARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
e-posta: hulyaalper@hotmail.com

İslâm Felsefesi üzerinde yapılan çalışmalar genellikle İbn Rüşd ve öncesi etrafında yoğunlaşmakta, daha sonraki dönemde yaşayan düşünürler hakkında ise yeterli sayıda araştırmalar bulunmamaktadır. Bu genel hüküm İbn Sînâ sonrası felsefi gelenekte önemli ve etkin bir yeri olan İbn Kemmûne için de geçerlidir. Hem batı hemde doğuda bu filozof üzerine yapılan incelemelerin tamamı birkaç çalışma ile sınırlı kalmakta, onun felsefi sisteminin bütünüyle aydınlatılabilmesi için, ana kaynaklar üzerinde çok yönlü ve detaylı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Ömer Mahir Alper bu kitapta İbn Kemmûne'nin matbu ve yazma tüm eserlerine dayanarak onun bilgi teorisini ortaya koymakla İslâm Felsefesi Tarihi çalışmalarına önemli bir katkı sağlamış olmaktadır. Üstelik İbn Kemmûne yaşadığı dönemin felsefe anlayışına uygun bir şekilde bilgi teorisini müstakil bir disiplin olarak değil psikoloji, mantık, kozmoloji ve ontoloji içinde, onlarla bağlantılı bir şekilde ele almıştır. Dolayısıyla bu eserde filozofun bilgi teorisi, modern epistemoloji bağlamında yeniden kurgulanmaktadır. Yazar, bu eseri, epistemolojisini konu edindiği filozofun temel yaklaşımına işaret edecek bir şekilde "*Aklın Hazzı*" olarak isimlendirir. Kitabın başına konulan epigrafta ifade edildiği gibi İbn Kemmûne'ye göre "Gerçek haz, aklın hazzıdır; bu da ruhun gerçek yetkinliği demektir. Zira akıldır, ruhun gerçek yetkinleştiricisi."

Üç ana bölümden oluşan eserin, Giriş kısmında İbn Kemmûne'nin hayatı, felsefi kişiliği ve eserleri üzerinde durulur. Aslında bir filozofun epistemolojisinin incelendiği bir çalışmada, onun hayatı ve felsefi kişiliğine yer

verilmesi gereklilik sınırları dışında düşünülebilir. Ancak İbn Kemmûne'nin hayatı ve felsefî kişiliği üzerinde aydınlatıcı çalışmalar bulunmaması sebebiyle olsa gerek, Yazar böyle bir giriş yapma zorunluluğu hissetmiştir. Burada öncelikle İbn Kemmûne'nin mevcut İslâm Felsefesi gelenekleri içinde nerede durduğu tartışılır. Bu bağlamda Mullâ Sadrâ'nın İbn Kemmûne'yi Fârâbî ve İbn Sînâ'nın geliştirdiği Meşşâî felsefe geleneği içinde değil de Suhreverdî'nin geliştirdiği İşrâkîlik içerisinde göstermesinin doğru bir tasnif olmadığı, çeşitli deliller kullanılarak açıklanır. Yine çağdaş araştırmacılar-
dan Hossein Ziai tarafından İbn Kemmûne'nin İşrâkî gelenek içerisinde farklı bir anlayışı temsil eden bir düşünür olarak tanımlanmasının da isabetli bulunmadığı ortaya konur. Neticede İbn Kemmûne'nin İşrâkî geleneğin bir temsilcisi değil de aksine "Meşşâî" gelenek içinde bir akım farklılığı olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı belirtilir.

Her ne kadar İbn Kemmûne Suhreverdî'nin *Telvîhât*'ına bir şerh yapmışsa da bu şerhe *et-Tenkîhât* ismini vermekle burada mutlak olarak Suhreverdî'nin yolunu benimsemeyip aksine bir eleştiri metni yazdığına işaret etmiştir. Halbuki aynı durum İbn Kemmûne'nin İbn Sînâ'nın *el-İşârât ve't-tenbîhât* adlı kitabına yazdığı şerh için geçerli değildir. *Şerhü'l-Usûl ve'l-cümel min mühimmâti'l-'ilm ve'l-'amel* ismini verdiği şerhinde İbn Kemmûne eleştirel bir yaklaşımı benimsemez. Kitapta ileri sürülen bu gibi açıklamalar ışığında İbn Kemmûne "Meşşâî terimler içinde konuşan İşrâkî bir filozof olarak değil de İbn Sînâ'da olduğu gibi "İşrâkî" öğelere sisteminde yer veren "Meşşâî" bir filozof olarak değerlendirilir. Bu durum bütün kitap boyunca İbn Sînâ'ya yapılan yoğun referanslarla da desteklenir. Bununla birlikte İbn Kemmûne'nin İşrâkî çevrelerde ve İran'da özellikle Kutbüddîn Şîrâzî, Mîr Dâmâd ve Mulla Sadrâ gibi filozoflar üzerinde etkili olduğuna da dikkat çekilir.

"Bilgi Teorisinin Psikolojik Temelleri ya da Bilginin Evi Olarak Nefs ve Güçleri" başlıklı birinci bölümde nefsin varlığı, mahiyeti ve güçleri üzerinde durulur. Bu bölümde yazar, öncelikle bilgi teorisini konu edindiği bir çalışmada böyle bir başlığa yer vermesini, epistemoloji ve psikoloji bir başka ifadeyle bilgi teorisi ile nefis teorisi arasında bulunan ilişki ile gerekçelendirir. Ömer Mahir Alper'in belirttiği gibi her dönemde bu iki alan arasında sıkı bir ilişki bulunmuş, hatta Yeniçağ'da epistemolojinin ayrı bir disiplin halini almasından önce bilgi meselesi filozofların nefis teorisi alanı içinde ele alınmıştır. Nitekim İbn Kemmûne'nin bilgi teorisinin temelde psikolojisi üzerine bina edildiği ve nefsin onun tarafından bilginin mahalli olarak kabul edildiğini ortaya koyan Yazar'ın şu açıklamalarında ifade ettiği üzere böyle bir bölüm zorunludur. " Bir bilen olarak insanın mâhiyeti, doğası, güçleri ve yetileri tespit edilmeksizin onun gerçekten bilgi elde edip edemeyeceği, bil-

gisinin kaynakları ve sınırları gibi bilgi teorisinin çeşitli meselelerine yanıt vermek zor ve imkânsız olmaktadır” (s. 37). Bu şekilde bir gerekçelendirmeden sonra bu bölümde İslâm filozoflarınca kabul edildiği şekliyle bitkisel, hayvanî ve insani güçler çeşitli alt başlıklar altında incelenir.

İkinci Bölümde öncelikle bilgi teorisinin temel sorunları ışığında İbn Kemmûne'nin bilgi konusuna yaklaşımının ortaya konulması amacıyla olduğu belirtilmiştir. Yazar, kategorik olarak insan açısından bilginin mümkün olup olmadığının gösterilmesinin bilgi sorununa giriş için gerekli olduğu düşüncesiyle, Birinci bölümde nefsin varlığını, nefsin mahiyeti konusuna öncelediği gibi burada da bilginin imkânı yani varlığı sorununu bilginin mâhiyetine öncelemiştir. Daha sonra da ontolojik ve epistemolojik açıdan bilginin mahiyetini irdelemiştir.

Aslında İbn Kemmûne'ye göre insanın varlık amacı bilmek ve böylece mutlu olmaktır. Bu temel fikir onun felsefî düşüncesinin tamamında içkin olarak bulunur. Ancak bu durum, filozofun bilginin imkânına dair bir problem edinmediği anlamına gelmez. O, bilginin imkânı üzerinde durduktan sonra onun zorunlu olduğu fikrine geçer. Üstelik insan zihninde bilimsel ve felsefî akıl yürütmeler olmaksızın bazı zorunlu bilgiler bulunduğunu savunur. Her ne kadar İbn Kemmûne, insanın, varlığın gerçekliğini bilebileceği anlayışında ise de yine de onun bilgisinin sınırlı ve eksik kalacağını da açıklar. Alper'e göre böylece insan bilgisi ile Tanrı bilgisinin arası ayrılmış, beşeri bilgi ile ilâhî bilgi arasındaki fark gösterilmiş olur. Bu durum varlıklar arasındaki hiyerarşiyi, bilgiler arasındaki hiyerarşi ile pekiştirmektedir. Hatta İbn Kemmûne'nin sisteminde, Tanrı'ya ontolojik yakınlık ile epistemolojik yakınlık arasında bir paralellik bulunmaktadır.

Ontolojik açıdan bir meleke olan bilgi İbn Kemmûne'ye göre en genel anlamda “bir şeye şöyledir ve öyle olmaması mümkün değildir diye inanma” şeklinde açıklanmakta ve burada bilgi, inanç, kesinlik, gerekçelendirme, doğruluk gibi kavramlarla birlikte analiz edilmektedir. İlgili vasıfların açıklandığı bu bölümde, ayrıca İbn Kemmûne'nin farklı açılardan hareketle ortaya koyduğu bilgi tasnifleri, üzerinde durulmaktadır. Aynı bölümde İbn Kemmûne'nin, bilgi kaynakları ile insanın gelişim sürecini ilişkilendirdiği belirtilmekte ve burada filozofun Gazzâlî'yi takip ettiği vurgulanmaktadır.

İbn Kemmûne duyu, akıl ve vahiy müstakil bir bilgi kaynağı olarak kabuk etmekle birlikte her birinin alanını ve konusunu sınırlamaktadır. Yazar'a göre bu düşüncesi ile İbn Kemmûne, akıl vahiy ilişkisi açısından Kindî, Fârâbî ve İbn Sînâ gibi filozoflar tarafından ortaya konan yaklaşımdan ziyade kelamcı bir çizgiye yaklaşmış görünmektedir. Çünkü bu filozoflara göre akıl ve vahiy bilgi alanı açısından örtüşebilmekte ve fakat toplumsal zorunluluktan dola-

yı ikisine de ihtiyaç bulunmaktadır. Kelâmcı çizgiye göre ise akıl ve vahyin bilgi alanları ayrılmakta, vahiy aklın elde edemediği bilgileri açıklamaktadır.

Bilgi türlerinin kaynakları açısından incelendiği üçüncü bölümde, konu duyuşsal bilgi, aklî bilgi ve vahyî bilgi ana başlıkları altında incelenir. Burada her tür bilginin özellikleri ve oluşumu karşılaştırmalı bir şekilde tartışılmakta ve bunların birbiri arasında çelişki değil tamamlayıcı ve uyumlu bir ilişki olduğu, İbn Kemmûne'nin duyuşsal bilgiden vahyî bilgiye kadar bir bilgi piramidi kurduğu belirtilmektedir. Burada piramidin zirve noktasında vahyî bilgi yer alır. Dolayısıyla nefsini kemâle erdirerek mutlu olmak isteyenler, İbn Kemmûne'nin asıl mutluluk olarak kabul ettiği aklî hazza erişmek isteyenler, salt kendi bilgileriyle yetinemez ve peygamberlerin getirdikleri bilgilere kayıtsız kalamazlar. Diğer taraftan İbn Kemmûne'ye göre, aklî bilginin oluşumu dahi, modern rasyonellik anlayışındaki gibi, salt fiziksel bir dünyada duyuş-akıl ilişkisi bağlamında yatay bir düzeyde gerçekleşmemekte, metafiziksel bir alana uzanan, dikey bir boyutu da bulunmaktadır.

Bütün bu açıklamalarda görüldüğü gibi, bilgi teorisi sınırları içinde yer alan problemlerin İbn Kemmûne üzerinden yeniden ele alınması olarak da nitelenebilecek bu eserde, konu tamamen klasik bir çerçevede ele alınmamış, meselenin modern felsefi tartışmalarla ilişkili noktalarına da temas edilmiştir. Hem üzerinde çalışılmamış bir filozofu konu edinmesi hem de onun bilgi teorisini modern epistemoloji bağlamında yeniden kurgulaması açısından eser, İslâm felsefesi araştırmacıları için göz ardı edilemez bir nitelik taşımaktadır.